

Др Дејан Б. Ђурђевић^{*}

Др Милош Вукотић^{**}

НАСЛЕЂИВАЊЕ ДИГИТАЛНЕ ИМОВИНЕ И УЛОГА ЈАВНИХ БЕЛЕЖНИКА У РАСПРАВЉАЊУ ДИГИТАЛНЕ ЗАОСТАВШТИНЕ

У овом раду се анализирају теоријски и практични изазови наслеђивања имовине у дигиталном облику. Аутори одређују појам и типологију дигиталне имовине и расправљају о подобности дигиталних овлашћења да буду предмет наследноправне сукцесије. Аутори закључују да у већини случајева нема оправданих разлога за ненаследивост дигиталних добара и истичу да је наследивост субјективних овлашћења једно од основних начела грађанског права те да се одступања од тог начела морају оправдати убедљивим разлозима. Посебна пажња је посвећена питању ништавости одредаба уговора о дигиталним услугама које неоправдано искључују могућност наслеђивања уговорних права и обавеза. Аутори такође анализирају улогу јавних бележника у наслеђивању дигиталне имовине и указују на велики потенцијал јавнобележничке службе да унапреди праксу планирања и наслеђивања дигиталне имовине. Аутори закључују да су постојећа правила наследног права адекватна за наслеђивање дигиталних овлашћења и да нема потребе за реформом наследног права нити за прописивањем посебних правила за наслеђивање дигиталне имовине.

Кључне речи: *Дигитална имовина. – Наслеђивање. – Јавни бележник. – Наследно право. – Криптовалута.*

^{*} Редовни професор, Универзитет у Београду – Правни факултет, Србија, djurdjevic.pfb@gmail.com, ORCID iD: 0009-0008-9242-9301.

^{**} Ванредни професор, Универзитет у Београду – Правни факултет, Србија, vukotic.pfbg@gmail.com, ORCID iD: 0009-0007-8965-237X.

1. УВОД И ПОСТАВЉАЊЕ ПРОБЛЕМА

Технолошки развој у последњих неколико деценија драстично је изменио начин на који комуницирамо у свакодневном животу, начин на који радимо и начин на који чувамо своје имовинске вредности. Дигитална добра – добра која постоје у облику дигиталног записа или као овлашћење на одређену дигиталну услугу – чине све значајнији део имовине, не само зато што бројним дигиталним добрима расте вредност већ и због тога што се развијају нови облици дигиталних добара, а често се и традиционална имовинска овлашћења изражавају у дигиталној форми. Зато се све чешће говори о дигиталној имовини, о скупу имовински вредних овлашћења која постоје само у дигиталном свету (само у облику дигиталних података). Пошто је то релативно нов феномен и пошто су имовину у дигиталном облику поседовали најчешће млади људи, питање наслеђивања дигиталне имовине није се често постављало. Сада је, међутим, већ сасвим сазрело време да се и тај аспект дигиталне имовине размотри и уреди. При томе, не треба очекивати драстична одступања од постојећих правила имовинског права већ најпре њихово прилагођавање новим облицима у којима се имовинска вредност појављује.

Савремено грађанско право се заснива на начелу неповредивости приватне својине, на слободи тржишта и на аутономији воље учесника у грађанскоправном промету. Стога је сасвим разумљиво да је грађанско право наклоњено наследивости и преносивости имовинских права. Грађанскоправна овлашћења су начелно преносива и наследива (Vodinelić 2012, 40–41). Ненаследивост и непреносивост су изузеци који се морају оправдати убедљивим разлозима. Међутим, у свету дигиталних добара наследивост се често доводи у питање – било због техничких препрека које стоје на путу наследницима (као што је непознавање приступних података), било због тежње пружалаца дигиталних услуга да ограниче овлашћења корисника и да искључе све трошкове и ризике који су повезани с наслеђивањем тих овлашћења. Прелазак из аналогног у дигитални свет угрожава систем наслеђивања зато што наследници често нису у могућности да приступе дигиталној имовини и да њоме управљају. При томе треба имати у виду да, грубо говорећи, постоје две категорије дигиталних добара, зависно од тога да ли постоји посредник који омогућава власнику дигиталног добра да га користи или власник непосредно располаже дигиталним добром. Први случај обухвата све дигиталне услуге и сва дигитална добра која се уживају посредством неке интернет платформе или уопште на основу информационог система пружаоца услуге. Други случај се тиче дигиталних записа заснованих на технологији *distributed ledger*,

којима само корисник може да управља и за које нема посредника у коришћењу услуге. У првом случају, пружалац дигиталне услуге може да омогући наследницима да приступе дигиталној имовини. У другом случају, наследници могу да се ослоне само на податке које су добили од оставиоца.

Иако пружаоци дигиталних услуга настоје да ограниче наследивост овлашћења својих корисника, тешко је спорити интерес наследника да и та овлашћења буду део заоставштине. Наследници имају оправдан интерес да приступе дигиталној имовини оставиоца, а нарочито његовим онлајн налозима који су значајни за управљање заоставштином. Наследницима је приступ неопходан да би утврдили вредност и састав заоставштине, да би добили потпуну слику о грађанскоправним односима у којима се оставилац налазио, да би могли правилно да протумаче завештање оставиоца и да би уопште могли да предузимају послове управљања заоставштином (Kutscher 2015, 18–19). Осим тога, грађанско право почива на начелу неповредивости приватне својине, које обухвата и право располагања својином за живота и за случај смрти. Правила којима се без оправданог разлога искључује могућност наслеђивања дигиталних добара треба посматрати с великим неповерењем. Неопходно је пажљиво процењивати оправданост и правну ваљаност одредаба којима се наследници искључују из приступа дигиталним добрима или им се ограничава могућност наслеђивања дигиталних овлашћења.

У овом раду се анализирају појам дигиталне имовине и дигиталне заоставштине те разлози који говоре у прилог наследивости овлашћења која се односе на дигитална добра. Полази се од идеје да се овлашћења у дигиталном свету могу уклопити у постојећи систем грађанског права и наследноправне сукцесије. У раду се заступа теза да су овлашћења на дигиталним добрима подобна за наслеђивање и да се искључење из наследноправне сукцесије мора оправдати убедљивим разлозима.

2. ПОЈАМ ДИГИТАЛНЕ ИМОВИНЕ

Развој дигиталних технологија и њихова употреба у свим сферама живота и пословања довели су до тога да дигитални подаци и приступ дигиталним услугама добију значајну имовинску вредност. За означавање имовински вредних дигиталних података и услуга користи се израз дигитална добра или дигитална имовина. Ти изрази немају прецизно одређено значење нити им је оно потребно јер се користе да збирно означе разне појаве у дигиталном свету. Примера ради,

дигитална имовина обухвата дигиталне податке на телесним носачима, право коришћења налога на разним интернет платформама, дигитални садржај који се чува на клауд серверима, права интелектуалне својине на дигиталним садржајима (фотографијама, видео-записима, објавама итд.), право коришћења назива интернет домена, право на дигиталним валутама и токенима, видео-игре, налоге на сајтовима за упознавање... У литератури се с правом истиче да је појам дигиталне имовине, односно дигиталне заоставштине описног карактера и да обухвата толико различите односе да се из тог појма не могу извући никакви закључци о правном режиму те да се поводом одређених интереса на дигиталним добрима отварају правна питања (Budzikiewicz 2018, 559–562). Дигитална имовина није посебна имовинска целина у смислу грађанског права зато што су права која су обухваћена тим појмом разноликог садржаја и за њих не важи исти правни режим нити она представља једну целину са одређеном правном функцијом. Појам посебне имовине подразумева организован скуп грађанских права за које, ради остварења одређеног интереса, важи јединствен правни режим (Vodinić 2012, 271–272). Једна од таквих посебних имовинских целина јесте заоставштина, која се, са циљем остварења универзалне сукцесије *mortis causa*, састоји од свих наследивих права и обавеза преминулог лица (Vodinić 2012, 276). Према томе, из појма дигиталне имовине треба извући појам дигиталне заоставштине: треба утврдити која су овлашћења из широког концепта дигиталне имовине подобна за наслеђивање тако да улазе у састав заоставштине, као посебне имовинске целине која је предмет универзалне наследноправне сукцесије.

О наследивости дигиталних права не може да се говори уопштено јер она зависи од њихових предмета, основа и циљева којима служе. Зато је корисно да се разна дигитална овлашћења најпре представе једном типологијом дигиталне имовине која полази од особина које су релевантне за грађанскоправни режим. Правни теоретичари су развили више таквих типологија, у складу с питањима којима су се бавили (Klasiček 2023, 238–239). У контексту теме овог рада, може да се пође од једноставне троделне типологије. У највећем броју случајева, овлашћења на дигиталним добрима и услугама могу да се квалификују као уговорна овлашћења. Коришћење налога на разним интернет платформама или мобилним апликацијама заснива се на уговору између корисника и пружаоца услуге. Тако да питање наследивости таквих овлашћења подлеже примени правила о наследивости права и обавеза из уговорних односа. Међутим, нека дигитална добра немају основ у уговору, па се поставља питање да ли у погледу тих добара могу да постоје стварна права или је реч о овлашћењима *sui generis* која нису ни потраживања ни стварна права. То питање се отвара у погледу

биткоина, других дигиталних валута и уопште токена који се заснивају на *distributed ledger* технологији. На крају, због великог економског значаја дигиталних података, поставља се питање признавања права на појединачним дигиталним записима, независно од целине дигиталног добра коју чине.

2.1. Уговорна овлашћења на дигиталним добрима

Највећи део дигиталне имовине састоји се од овлашћења која се од стварних права разликују по томе што нису везана за неку телесну ствар нити се могу непосредно спроводити без учешћа још једног лица као техничког посредника. Посредовање пружаоца услуге је једна од главних одлика дигиталних облика имовине и она захтева посебно нормативно уређење (Birnhack, Morse 2022, 5–7). Налоге на онлајн платформама, адресе електронске поште, називе интернет домена, налоге за онлајн плаћања и сличне услуге користимо на основу уговора са пружаоцима услуга који делују као технички посредници између нас и „наших“ налога и података. „Власник“ Фејсбук налога нема ништа друго до уговорно право коришћења Фејсбук платформе на основу уговора који је закључио са компанијом *Mema (Meta Platforms, Inc.)*. Слично томе, „власник“ једног националног назива интернет домена има временски ограничено право коришћења на основу уговора са неким од овлашћених регистара. Иако се регистрација назива интернет домена може продужавати неограничени број пута, овлашћење на коришћење назива интернет домена није временски неограничено нити се може остварити независно од сарадње пружаоца интернет услуге. Право да се користи адреса електронске поште уређено је уговором с пружаоцем услуге електронске поште и не може се одвојити од тог односа.

Када се говори о приступу онлајн налогу, треба направити разлику између права на приступ налогу (формални приступ) и фактичке могућности да се приступи налогу (неформални приступ). У већини случајева налогу је могуће приступити на основу одређених приступних података (корисничко име и лозинка), независно од тога да ли лице које приступа налогу има формално право на том налогу. Пружаоци интернет услуга немају могућности, а ни разлога да контролишу да ли одређеном налогу приступа баш „власник“ налога или лице које је добило приступне податке од њега. Међутим, пошто се неовлашћени приступ налогу може квалификовати као повреда уговора (Berlee 2017), за наследнике је важно да им се призна и формално право да приступе налогу, независно од њихове фактичке могућности да то учине.

Налози не могу да се квалификују као покретне ствари зато што им недостаје опипљив телесни облик, зато што нису рачунарски програми већ само скупови података за коришћење одређених рачунарских програма и зато што нису одвојиви од тих рачунарских програма (Kutscher 2015, 22–25). Технички посматрано, налози нису самосталне целине него делови једног већег дигиталног система. Корисник има право да користи одређену интернет платформу и да складишти своје податке на серверима које контролише пружалац услуге. Наравно, ни сервери као телесне ствари не морају бити у власништву пружаоца услуге, тако да власништво над техничком инфраструктуром не може да буде критеријум за утврђивање овлашћења на дигиталним подацима и права да се користи одређена дигитална услуга. Већина дигиталних услуга, а нарочито услуге великих интернет платформи, као што су друштвене мреже, заснива се на сложеној мрежи уговорних односа.

Понекад се наслеђивање овлашћења на дигиталним добрима посматра из перспективе права интелектуалне својине, али та област права пружа одговоре само на један део питања која се тичу дигиталне заоставштине. Премда садржаји на интернет платформама могу да буду заштићени правима интелектуалне својине, наследницима ће та заштита бити од мале помоћи јер им права интелектуалне својине не гарантују право на приступ налогу, а често и због тога што наследници немају увид у садржаје који су доступни на оставиочевом налогу (Kutscher 2015, 37–39). Право интелектуалне својине такође није од помоћи наследницима у погледу дигиталних добара на којима оставилац није имао никакво право интелектуалне својине, као што је случај са виртуелним предметима у онлајн видео-играма (Kutscher 2015, 40). Такви виртуелни предмети део су рачунарског програма на којем право интелектуалне својине има програмер који га је написао. Према томе, наслеђивање права интелектуалне својине не обухвата сва овлашћења која су значајна за уживање дигиталне имовине.

Пошто се права на коришћење дигиталних услуга заснивају на уговорима између корисника и пружалаца услуга, питање наслеђивања тих права одређено је правилима која важе за наслеђивање права и обавеза из уговора. У грађанском праву се полази од начела да уговорна права и обавезе прелазе на универзалне правне следбенике преминулог уговорника, осим ако нису везани за личност једног или оба уговорника – било по природи и смислу права или обавезе, било по намери уговорника. Међутим, пружаоци дигиталних услуга често искључују могућност преноса и наслеђивања права по основу уговора, што отвара питање пуноважности таквих одредаба. У великом броју уговора искључена је свака могућност наслеђивања права и обавеза, али се у последње време

често среће и могућност да корисник означи свог „наследника“ за дигиталну услугу коју користи, при чему су права тог „наследника“ по праву ограничена у односу на права која је корисник уживао на основу уговора (Видић, Ковачевић 2022, 430–433). Неспорно је да уговорници имају слободу да искључе наследивост права и обавеза из уговора, али је та слобода ограничена општим правилима уговорног права која изражавају правичност уговорне размене. Искључење наследивости уговорних права не може да буде пуноважно ако се не може установити никакав правни интерес да наслеђивање буде искључено и ако је таква одредба наметнута страни која се налази у лошијој преговарачкој позицији. При томе се мора имати у виду да се наследивост грађанских права не претпоставља само због заштите приватних интереса већ и због јавног интереса да промет имовинских овлашћења буде слободан и да се оствари континуитет у грађанскоправним односима.

Забране уступања и наслеђивања овлашћења постале су толико доминантне у свету дигиталних добара да је прелазак из аналогног у дигитални свет скопчан с губитком слободе и аутономије. То се може илустровати једноставним примером који се често среће у литератури: ако купимо књигу, слободни смо да располажемо купљеним примерком – он је у нашој својини; ако купимо дигиталну књигу, вероватно смо купили само ограничену лиценцу да је читамо посредством онлајн платформе са којом смо закључили уговор. Право је почело да реагује на таква ограничења слободе располагања дигиталним добрима. У правној теорији се оштро критикује пракса искључивања могућности располагања дигиталном имовином и говори се чак о *дигиталном феудализму* (Banta 2017, 1149–1156). Тај назив није претеран јер он сасвим јасно указује на суштински другачију природу овлашћења на дигиталним добрима. Када кажемо да је неко дигитално добро „наше“, то често има врло другачије значење од оног које важи у аналогном свету. У великом броју случајева „власници“ дигиталних добара у ствари су овлашћени само на коришћење дигиталних услуга и то право не могу слободно пренети на друге.

Пуноважност уговорних одредаба којима се искључује могућност наслеђивања уговорних овлашћења може да се посматра из перспективе неколико различитих општих правила. Пре свега, ако се одредба о ненаследивости налази у општим условима уговора, могу се применити правила којима се штите формална и супстантивна правичност општих услова. Уколико страна која је приступила општим условима није имала могућност да се упозна с њима, сматраће се да општи услови

уопште нису постали део уговора.¹ Но, независно од тога, одредба општих услова је ништава ако је противна циљу уговора или добрим пословним обичајима.² Осим тог правила о ништавости, које се може тумачити као конкретизација опште одредбе о ништавости уговора, Закон о облигационим односима овлашћује суд да одбије примену било које одредбе општих услова за коју сматра да је неправична или претерано строга према страни која приступа општим условима.³ Законодавац поставља строжи критеријум за оцену правичности одредаба општих услова: оне ће остати без дејства не само ако драстично нарушавају уговорну равнотежу (тако да спречавају остварење циља уговора или крше добре пословне обичаје) већ и ако су неправичне у мањем степену.

Против наследивости налога на друштвеним мрежама може да говори чињеница да корисници пружају своје личне податке и сагласност за обраду тих података као накнаду за коришћење налога. Израда персонализованих рекламних садржаја била би значајно отежана када би наследници могли да наставе да користе налог оставиоца јер би долазило до мешања личних података разних лица, из чега се може закључити да је обавеза корисника налога строго личне природе и да је због тога право на коришћење налога ненаследиво (Budzikiewicz 2018, 570–571). Ова аргументација није значајна за пружаоце дигиталних услуга чије пословање не укључује персонализовано рекламирање. Осим тога, треба правити разлику између појединих овлашћења и уговорног односа у целини. Чак и ако је право коришћења налога везано за личност корисника и ако престаје његовом смрћу, то не значи да се гаси и цео уговорни однос. Однос између преминулог корисника и пружаоца услуге прелази на наследнике у мери у којој је то потребно да се тај однос разреши, примера ради, брисањем или преузимањем података које је корисник предао пружаоцу услуге (Budzikiewicz 2018, 571–573). Потпуно искључивање наследника из приступа налогу може да се заступа само у погледу интернет платформи које садрже интимне податке, као што су сајтови или апликације за упознавање, или када је то сам корисник изричито предвидео. Намера искључивања наследника

¹ Закон о облигационим односима – 300, *Службени лист СФРЈ* 29/78, 39/85, 45/89 – одлука УСЈ и 57/89, *Службени лист СРЈ* 31/93, *Службени лист СЦГ* 1/2003 – Уставна повеља и *Службени гласник РС* 18/2020, чл. 142, ст. 3.

² 300, чл. 143, ст. 1.

³ 300, чл. 143, ст. 2.

из приступа налогу може да се претпостави и када је приступ налогу биометријски заштићен – када се приступ остварује скенирањем отиска прста или скенирањем лица.

Тешко је оправдати искључење права на коришћење дигиталне услуге када та услуга обухвата чување података корисника јер је могућност наследника да приступе подацима и да их преузму неопходна за остварење циља уговора. Уговор о дигиталној услузи која обухвата чување података био би у великој мери обесмишљен ако обавеза чувања података не би обухватала и обавезу да се ти подаци предају наследницима после смрти корисника. Када наследници не би имали никаква овлашћења у погледу података преминулог корисника, ти подаци би били неповратно изгубљени, иако такво решење не одговара ни интересима пружаоца услуге, ни интересима наследника, ни оправданим очекивањима која је преминули корисник имао када је закључио уговор. Ова аргументација може да буде од пресудне важности када се процењује пуноважност уговорних одредаба о ненаследивости – ако се наследницима неоправдано ускраћује могућност да преузму податке преминулог корисника, обесмишљава се уговор о дигиталној услузи, тако да одредба о ненаследивости може да се квалификује као противна добрим обичајима или неправична или претерано строга према кориснику. У немачком Грађанском закону се као пример неправичних одредаба општих услова наводе управо одредбе којима се одступа од основних начела законског уређења и одредбе којима се подривају основне обавезе уговорника тако да је угрожено остварење циља уговора.⁴ Слобода уговарања налази природно ограничење у смислу и циљу уговора који се закључује.

Треба имати у виду и да се сукцесија не може потпуно избећи – дигитални подаци неће аутоматски нестати због смрти титулара већ се поставља питање ко ће у будућности бити овлашћен да им приступи и да ли ће имати право да их избрише. Одредбе које забрањују наслеђивање дигиталних добара не могу потпуно да спрече прелазак тих података, односно контроле над подацима, на друго лице. Смрт власника налога не повлачи нестанак његових података и дигиталних добара; само је питање да ли та добра припадају заоставштини или се враћају под пуну контролу власника интернет платформе на којој се налазе (Banta 2017, 1131). У већини случајева не постоје убедљиви разлози да се наследницима ускрати приступ дигиталним подацима.

⁴ О томе више *infra*.

Наследивост налога или података на налогу одговара основаним очекивањима свих заинтересованих страна – и преминулог корисника и његових наследника и пружаоца услуге.

2.2. Биткоин и слични дигитални токени

Дигитални токени су дигитални подаци којима могу да приступе и располажу само лица која поседују одговарајуће приступне податке (лозинке, приватни кључ – *private key*). Дигитални токени имају имовинску вредност као средство размене или као дигитални израз других имовинских вредности. Према дефиницији права Европске уније, криптоимовину чине дигитални подаци који представљају одређену вредност или овлашћење и који се могу чувати и преносити посредством DLT (енгл. *Distributed Ledger Technology*) или сличне технологије.⁵ Српско право познаје сличну дефиницију да дигитална имовина обухвата сваки „дигитални запис вредности“ којим се дигитално располаже, осим дигиталних записа валута које су законско средство плаћања.⁶ У српском закону се прави разлика између појма виртуелне валуте, којим се означавају криптовалуте – децентрализовани заменљиви дигитални токени, и појма дигиталног токена, којим се означавају сви остали дигитални токени који представљају неко имовинско право.⁷ У сваком случају, веома је значајно то што Закон о дигиталној имовини, у дефиницији дигиталног токена, изричито признаје дигиталне токене као нематеријална имовинска права.⁸ Дигитални токени се заснивају на технологији *distributed ledger* која подразумева децентрализовано бележење трансакција с дигиталним токенима које спречава копирање и фалсификовање дигиталних токена. Реч је о подацима у оквиру самосталног и децентрализованог дигиталног система у којем се веродостојност трансакција проверава аутоматски посредством рачунарских алгоритама (UK Jurisdiction Taskforce 2019, 10). Без улажења у техничке детаље, може се рећи да су дигитални токени слични покретним стварима (нпр. готовом новцу) у томе што „власник“ токена има непосредну власт над токенима. Помоћу приступних пода-

⁵ Уредба (ЕУ) 2023/1114 о тржиштима криптоимовине (*Markets in Crypto-assets Regulation – MiCA*), чл. 3, ст. 1, тач. 5.

⁶ Закон о дигиталној имовини – ЗДИ, *Службени гласник РС* 153/2020, чл. 2, ст. 1, тач. 1.

⁷ ЗДИ, чл. 2, ст. 1, тач. 2 и 3.

⁸ ЗДИ, чл. 2, ст. 1, тач. 3.

така, власник може слободно да располаже токенима, а сви други су искључени из могућности мешања у трансакције (заштита је чак и јача него за покретне телесне ствари). Преноси уписани у заједничкој дигиталној бележници (*distributed ledger*) коначни су, не могу се опозвати, али стицалац може да изврши повратни пренос ако располаже неопходним подацима. Главна разлика у односу на друге облике дигиталне имовине је то што нема посредника, нема пружаоца услуге који омогућава коришћење дигиталних токена – дигитална инфраструктура се користи непосредно, на основу приступних података. Посредници се јављају приликом продаје дигиталних валута за новац и приликом куповине дигиталних валута за новац (дигиталне мењачнице), али не морају да учествују у самом преносу дигиталних токена.

На првом месту може се истаћи чувени биткоин (*bitcoin*), али та категорија обухвата и све друге дигиталне валуте и дигиталне токене који се заснивају на технологији *distributed ledger*. Осим дигиталних валута, чије су јединице потпуно исте, заменљиве и дељиве (као и код обичног новца), постоје и такозвани незаменљиви дигитални токени који се не могу делити и који нису међусобно заменљиви већ су јединствени и означавају неко индивидуално одређено овлашћење власника токена (нпр. власништво одређеног уметничког дела). Обе врсте дигиталних токена заснивају се на истој технологији и значајно се разликују од других облика дигиталне имовине. Дигитални токени су посебни по томе што најближе одговарају грађанскоправном појму покретних ствари. Иако то нису физички опипљиви предмети (мада се и то може довести у питање с тачке гледишта технологије – реч је, у крајњој линији, о електричној енергији као делу опипљиве природе), дигитални токени се не могу копирати, налазе се под контролом „власника“ и могу се слободно преносити и размењивати. За ту групу дигиталних добара је карактеристично још и то да се не могу лако сврстати у постојеће категорије грађанског права, што је веома важно за њихово правно уређење – нити су права власти на стварима нити су потраживања према неком одређеном лицу. „Власници“ дигиталних токена имају их у својој непосредној дигиталној власти и могу их користити и располагати њима без учешћа било каквог посредника. Та околност је утицала на законодавце да пропишу законе којима се дигиталним токенима непосредно признаје грађанскоправна заштита као посебној врсти имовине. У том контексту се може истаћи енглески Закон о дигиталној имовини који је недавно ступио на снагу и који

соломонски прописује да се дигиталној имовини не може негирати имовинскоправна заштита само због тога што не спада ни у категорију ствари ни у категорију потраживања.⁹

Не треба да изненади чињеница да енглеско право предњачи у признавању дигиталне имовине јер систем прецедентног права оставља много већу слободу судовима да општа правна начела примењују на нове фактичке ситуације него континентални правни системи у којима се нова решења морају уклопити у систем кодификованог права. Како би подржала развој дигиталне имовине и сигурност трансакција у дигиталним токенима, група истакнутих енглеских правника припремила је стручни коментар који позива на признавање имовинских права на дигиталним добрима. У њему се истиче да дигитална добра (*cryptoassets*) одговарају дефиницији имовинских права која је развијена у судској пракси и да постоји практична потреба да се дигиталној имовини призна заштита коју уживају имовинска права (UK Jurisdiction Taskforce 2019, 11–16). Као и друга имовинска добра, дигиталне токене одликује одређеност, налазе се под контролом и могу да се пренесу с једног лица на друго, при чему се полази од тога да је власник дигиталних токена оно лице које је законито сазнало приватну лозинку која омогућава располагање подацима записаним у дигиталној бележници. При томе се истиче да подела имовинских права у две категорије – телесне ствари (*choses in possession*) и бестелесна права која се могу остварити пред судом (*choses in action*) – која је развијена у енглеској судској пракси, не спречава признавање нових облика бестелесне имовине, независно од тога да ли се та имовина може физички поседовати и да ли се остварује пред судом или у оквиру аутономног дигиталног система (UK Jurisdiction Taskforce 2019, 18–21). Та категоризација је настала ради прегледности правних правила и она долази до изражаја када се одређено право односи на физичко поседовање ствари, као што је право залоге, али њен значај није у томе да спречи признавање правне заштите новим облицима имовинских добара.

⁹ У енглеском праву и англосаксонским правним порецима уопште подела на стварна права и облигациона права није иста као у континенталним правима. У енглеском праву се имовина најпре дели на покретну и непокретну имовину, а покретна имовина се дели на покретне ствари (*choses in possession*) и бестелесне ствари – разна субјективна грађанска права која се остварују путем тужбе (*choses in action*). Међутим, за потребе овог рада детаљи енглеског имовинског права нису неопходни; битно је да се и континентална права суочавају с истим проблемом – како класификовати право на дигиталном добру које се не може посматрати ни као ствар ни као потраживање.

Биткоин се не разликује много од готовог новца када је у питању неовлашћено располагање. Као што је за готов новац пресудна државина, тако је и за биткоин и друге дигиталне токене пресудан упис у дигиталну бележницу (*ledger*). Уписано лице, под условом да има неопходну лозинку, може да располаже биткоином у корист савесног стицаоца и тај пренос не може да се оспорава. Дигитални запис о биткоину треба посматрати као фактичко питање, одвојено од питања материјалноправног овлашћења, као што се државина посматра као фактичко питање, одвојено од питања својине на ствари (Lehmann 2019, 118–120). Према томе, наследници могу да стекну право на дигиталним токенима независно од тога да ли имају неопходне приступне податке и независно од тога у чијој се дигиталној контроли ти токени налазе.

Дигитална бележница показује ко има техничку могућност, а не ко има право да располаже одређеним криптодобрима (UK Jurisdiction Taskforce 2019, 30). Лице уписано као власник у бележници не мора бити прави власник криптодобара. Када се појави несагласност између фактичког и правног стања, постоје разни правни механизми којима се лице које има контролу над криптоимовином може принудити да ту имовину пренесе на лице коме та имовина припада по праву. У сваком случају, не треба мешати фактичку дигиталну контролу (поседовање приватног кључа) и правна овлашћења на уживање криптоимовине. То је посебно значајно за питање наслеђивања јер је наслеђивање један од случајева у којима настаје несагласност између уписа у бележници и правних овлашћења. Другачије речено, права на криптодобрима могу да се преносе изван дигиталне бележнице, тако да је неопходно извршити упис криптодобара у корист новог власника.

Имајући све то у виду, може се закључити да овлашћења на криптодобрима прелазе на наследнике у оквиру наследноправне сукцесије, при чему се поставља фактичко питање начина на који ће наследници моћи да користе та овлашћења. Наследници имају право да сазнају приступне податке или да захтевају упис криптодобара у њихову корист у оквиру система *distributed ledger*. Чињеница да је наслеђивање криптоимовине скопчано с техничким тешкоћама не може да искључи наследивост субјективних права која правни систем признаје на тој имовини.

2.3. Дигитални подаци

Питање имовинских овлашћења на дигиталним добрима не поставља се само у погледу права на дигиталне услуге или могућности контроле дигиталних добара као што су криптовалуте, већ се поставља и начелно питање да ли сами дигитални подаци могу да уживају непосредну правну заштиту – могу ли дигитални подаци да буду предмет апсолутних имовинских права као што су својинска овлашћења на телесним покретним стварима. У литератури се заступају различита становишта о правима на дигиталним подацима: неки аутори полазе од права на дигиталном запису као електричном импулсу (телесна ствар), док други говоре о правној заштити дигиталних фајлова (дигиталних датотека) као уређених скупова дигиталних података. Неспорно је то да информације саме по себи не могу да буду предмет својинских овлашћења.

Неки аутори заговарају признавање апсолутних права на дигиталним фајловима, као одређеним и преносивим скуповима дигиталних података, ослањајући се на схватања енглеских судова о карактеристикама предмета који уживају апсолутну правну заштиту (Michels, Millard 2022). Наиме, енглеска правна теорија полази од тога да имовинскоправну заштиту могу да уживају интереси који се могу описати као самосталне целине, које трећа лица могу да опазе као самосталне целине, који се могу пренети с једног субјекта на другог и који су довољно трајни или стабилни. Те карактеристике објеката који могу да уживају имовинскоправну заштиту развиле су се у енглеској судској пракси и оне су јасно формулисане у одлуци Дома лордова у случају *National Provincial Bank v Ainsworth* из 1965. године.¹⁰ Дигитални подаци се разликују од података на телесним предметима по томе што између права својине на телесном носачу података (као што је рачунар) и права интелектуалне својине на њиховом садржају постоји средњи слој који се састоји од логичке рачунарске инфраструктуре (Michels, Millard 2022, 329–332). Управо на том нивоу дигитални подаци могу да испуне наведене критеријуме, што отвара пут њиховој имовинскоправној заштити *erga omnes* (Michels, Millard 2022, 332–336). Наравно, треба истаћи да појмови имовине, стварних права и права својине имају знатно другачије значење у енглеском праву него у континенталној правној традицији, но, независно од тога, практични аргументи који се истичу

¹⁰ *National Provincial Bank v Ainsworth* [1965] A.C. 1175.

у прилог *erga omnes* заштите дигиталних података имају универзални значај и зато их треба узети у обзир и када се разматра питање правне заштите дигиталних података у систему грађанског права.

У прилог *erga omnes* заштите дигиталних података наводи се чињеница да подаци, посредством рачунарских програма и корисничког интерфејса, могу да се препознају као самосталне целине, да могу да се контролишу и заштите од приступа неовлашћених лица и да могу да се преносе посредним путем – копирањем података и брисањем оригиналних података који се налазе код преносиоца (Michels, Millard 2022, 332–336). Дигитални подаци нису само идеје или информације које су нераскидиво везане за субјекта који их опажа. Они могу да се издвоје у посебне целине којима може да се управља и располаже, што значи да могу да постоје као самостални предмети правне заштите, независно од титулара којем припадају или уговорног односа за који су везани.

Осим тога, истиче се да у пракси постоји потреба за *erga omnes* заштитом дигиталних података како би „власници“ података били заштићени у случају стечаја лица које их „држи“ на својим серверима и у случају неовлашћеног копирања података (Michels, Millard 2022, 344–347). Међутим, када између странака постоји уговорни однос, судови су склони да питање приступа подацима реше тумачењем уговора. Примера ради, када је компанија која пружа услуге управљања базама података одбила да омогући приступ бази података о претплатницима издавачу часописа с којим је била у уговорном односу, суд је одлучио да постоји имплицитна уговорна обавеза да се, по окончању уговора, преда копија базе података (Michels, Millard 2022, 344–345). Сасвим је разумљиво да судови теже да приступ дигиталним подацима реше помоћу флексибилних правила уговорног права, чиме избегавају сложена питања правне заштите самих података.

Признавање права која би се односила непосредно на дигиталне фајлове не делује као мера која би поједноставила односе поводом дигиталних добара, понајвише због тога што је могућност индивидуализације дигиталних фајлова неизвесна. Неограничена могућност копирања и коришћења дигиталних података такође отежава њихову заштиту као самосталних објеката права.

Неки аутори истичу да је признавање права непосредно на дигиталним подацима оправдано када се ти подаци могу индивидуализовати тако да се оствари начело транспарентности имовинских права, предлагајући процену одређености дигиталних података која би обухватала природу, субјекте на које се односе и сврху дигиталних података (van Erp 2017, 12–16). Према тој идеји, дигитални подаци би

уживали апсолутну правну заштиту *sui generis* сличну праву својине. „Власник“ дигиталних података био би овлашћен да захтева приступ и предају контроле над „својим“ подацима. Као илустрација таквог приступа наводи се одредба луксембуршког Трговачког законика којом се предвиђа могућност „ревиндикације“ бестелесних покретних ствари које су биле поверене стечајном дужнику (van Eep 2017, 18–21).¹¹ Међутим, не може се говорити о праву својине на дигиталним подацима јер је садржај права својине и других стварних права прилагођен телесним стварима на којима се може имати државина.

Ако не постоје права која би се односила непосредно на дигиталне податке, онда се не може говорити о наслеђивању дигиталних података. Они се наслеђују само у оквиру сукцесије у друга права која чине заоставштину. Подаци складиштени на телесним носачима података наслеђују се посредством наслеђивања права својине на тим носачима. Наследници су овлашћени да приступе свим подацима које је оставилац држао на телесним носачима који су му припадали у часу смрти. Ситуација ту није ништа другачија него у погледу других ствари које садрже оставиоачеве податке. Подаци складиштени на туђим носачима података наслеђују се посредством наслеђивања права и обавеза из уговора о коришћењу туђих носача података. Подаци који чине дигиталне токене наслеђују се заједно с правом на те токене. Наслеђивање криптовалута и других дигиталних токена не може да се реши ни посредством права својине ни посредством права из уговорног односа. Криптовалуте, као и друга дигитална имовина заснована на технологији *distributed ledger*, уживају заштиту као сложене целине јавних и приватних података које омогућавају трансакције у оквиру одређеног система, с тим да сами дигитални подаци од којих се састоје криптовалуте нису предмет правне заштите (UK Jurisdiction Taskforce 2019, 16–17). Према томе, ни овде се не наслеђују сами подаци већ дигиталне целине које су састављене од тих података.

3. ДИГИТАЛНА ЗАОСТАВШТИНА

Наслеђивање је обавезна универзална сукцесија наследника у права и обавезе оставиоца. Ради остваривања правне сигурности и правног континуитета, наслеђивање је увек универзално стицање свих наследивих права и обавеза које су припадале оставиоцу у часу његове

¹¹ *Code de commerce*, Art. 567 (2).

смрти. Наслеђивање отклања правну неизвесност која се јавља због нестанка једног правног субјекта и гарантује очување приватне својине (Ђурђевић 2022, 25–27). Начело универзалне сукцесије спречава да било које наследиво право или обавеза остане без титулара (Ђурђевић 2022, 35–36). Универзална наследноправна сукцесија утемељена је већ у првом члану Закона о наслеђивању којим се прописује да „заоставштину чине сва наслеђивању подобна права која су оставиоцу припадала у часу смрти“.¹² Закон не прави никакву разлику између права која припадају заоставштини: ни по тржишној вредности (заоставштини припадају телесне ствари без икакве тржишне вредности, као што су породичне фотографије), ни по врсти овлашћења (на пример, да ли је право власти, потраживање или преображајно право), ни по питању да ли се овлашћење односи на телесне ствари. Подобност за наслеђивање не зависи од облика у којем се неко овлашћење испољава (Видић, Ковачевић 2022, 427). Једино питање које одлучује о припадности заоставштини јесте питање да ли је једно грађанско право подобно за наслеђивање. Ненаследивост може да буде одређена законом или вољом уговорника, али може да произлази и из природе самог овлашћења. Права која су по свом циљу везана за личност титулара не могу да буду обухваћена наследноправном сукцесијом. У домену облигационих односа, тако јака лична веза постоји онда када би потраживање изгубило свој смисао када би прешло на неког другог титулара или када би обавеза изгубила свој смисао када би прешла на другог дужника (Ђурђевић 2022, 51–52). Према слову Закона о облигационим односима, обавеза престаје услед смрти једне стране само ако је настала имајући у виду личне особине повериоца или дужника.¹³ Личне обавезе су обавезе које су настале с обзиром на личне особине или својства дужника или повериоца, као што је посебно знање или вештина дужника или однос поверења који постоји између повериоца и дужника (Karanikić Mirić 2024, 128–129). При томе се свако овлашћење или обавеза из облигационог односа посматра засебно. Тако Караникић Мирић наводи пример личне обавезе писца да напише књигу, која се гаси ако он умре пре него што заврши писање, те је пореди с обавезом писца да преда завршен рукопис, која није лична и коју могу да изврше и пишчеви наследници. Таква, појединачна процена личне природе права односно обавезе има велики значај у сложеним облигационим односима. У вези са тим треба истаћи и да гашење једног права или обавезе услед смрти титулара не води нужно гашењу

¹² Закон о наслеђивању – ЗОН, *Службени гласник РС* 46/95, 101/2003 – одлука УСРС и 6/2015, чл. 1, ст. 2.

¹³ 300, чл. 359.

целокупног уговора ако у њему има права и обавеза које су подобне за наслеђивање, тако да се мора водити рачуна о томе да ли се ненаследивост односи на цео уговор или само на нека права и обавезе из уговора (Karanić Mirić 2024, 890–891).

Независно од природе овлашћења или обавезе, наследивост може да се искључи намером уговорника, али се мора поћи од претпоставке да ће уговорници искључити наследивост само када за то имају важне практичне разлоге и само када то одговара равнотежи између њихових интереса и уговорних позиција. Олако и неосновано искључивање наследивости, чак и ако се заснива на слободи уговарања, може да се оспорава као правно неважеће одступање од основних начела грађанског права.¹⁴ Уговорне одредбе којима се искључује наследивост уговорних права и обавеза јесу дозвољене на основу слободе уговарања, али подлежу примени општих правила о пуноважности уговора. Нарочито када се искључење наследивости права из уговора предвиђа путем општих услова уговора за све уговоре које одређено лице закључује, може да се постави питање пуноважности таквог режима.

У немачкој правној теорији и судској пракси већ је прихваћена идеја да заоставштина обухвата дигиталну имовину јер је то у складу с начелом да заоставштина прелази на наследнике као целина оставиочевих права, што одговара правичности и потреби очувања континуитета (Rockrandt 2020, 23). Међутим, пошто дигитална имовина обухвата врло разнолике правне односе, немогуће је дати јединствен одговор на питање да ли су ти односи тесно везани за личност субјеката – наследивост се мора испитати за сваку врсту односа посебно (Budzikiewicz 2018, 566–567). Израз дигитална имовина користи се ради лакшег означавања разних дигиталних овлашћења од имовинске вредности, али нема правнотехничко значење: неки облици дигиталне имовине подлежу правилима уговорног права, а неки не; нека овлашћења се састоје у потраживању, а нека у непосредној контроли над дигиталним подацима; некад се дигитална имовина налази на телесним носачима који су у власништву истог титулара. Све те ситуације захтевају посебно вредновање и другачије правно резоновање.

Једно субјективно грађанско право је ненаследиво по својој природи ако би промена титулара изазвала промену садржине самог права. Само ако постоји врло тесна веза између једне личности и одређеног овлашћења, може се говорити о праву које је везано за личност. Када

¹⁴ О томе је већ било речи у делу о уговорним овлашћењима на дигиталним добрима, *supra*.

се анализирају односи који постоје поводом налога на друштвеним мрежама, имејл налога, назива интернет домена и сличних дигиталних добара, лако се долази до закључка да ти односи не садрже права и обавезе који су везани за личност: корисници налога нису дужни да се легитимишу пре закључења уговора, пружаоци услуга не контролишу прави идентитет својих корисника, а размена информација се одвија између појединих налога, а не између појединих субјеката, те се налози често користе и под псеудонимом (Pockrandt 2020, 25–29). У том смислу, наслеђивање права на приступ налогу не мења ништа у погледу природе овлашћења и односа у којима се корисник налазио са пружаоцем услуге.

Када су у питању налози на друштвеним мрежама и сличне дигиталне услуге, треба поменути одлуку немачког Савезног суда из 2018. године у којој је пружена убедљива и утицајна аргументација у прилог наследивости права на приступ налогу.¹⁵ Савезни суд је одлучио да родитељи преминуле кориснице Фејсбука имају право да приступе подацима на њеном налогу као наследници, иако је Фејсбук у то време предвиђао само могућност претварања налога преминулог корисника у такозвани „меморијални налог“ – налог остаје видљив, али наследницима није пружена могућност да му приступе нити да добију податке преминулог корисника. У прилог своје одлуке, Савезни суд је истакао важне аргументе: да право коришћења Фејсбук налога није строго лично право; да искључење наследивости у општим условима мора да буде транспарентно и да свакако не би било пуноважно јер се одступа од основног начела универзалне наследноправне сукцесије и подрива главна обавеза пружаоца услуге да чува податке корисника те да правила о заштити података о личности, тајности кореспонденције и заштити права личности не могу да спрече наслеђивање и право наследника да приступе личним подацима.

Право наследника да приступе налозима оставиоца не може да се негира с позивом на обавезу чувања тајне зато што пружаоци интернет услуга немају законску обавезу чувања тајне и зато што однос између корисника налога и пружаоца услуге није заснован на поверењу у истој мери као односи у којима постоји обавеза чувања тајне, као што су односи с лекаром, адвокатом или јавним бележником (Budzikiewicz 2018, 574–575). С друге стране, може се претпоставити да је завешталац хтео да његови наследници имају приступ његовим подацима јер је имао могућност да обрише податке које је хтео да задржи у тајности.

¹⁵ BGH III ZR 183/17, 12.07.2018, <https://openjur.de/u/2110135.html>, последњи приступ 20. априла 2026.

Наследивост дигиталне имовине може да се посматра и из перспективе постхумне заштите права личности. Дигитална имовина по правилу обухвата личну комуникацију и друге садржаје који изражавају оставиочево право личности (фотографије, видео-снимци, објаве, белешке итд.). Дигитална заоставштина може да буде прожета разним личним садржајима. Поставља се питање да ли такви лични садржаји спречавају или ограничавају могућност наслеђивања дигиталних добара. Постоји неколико убедљивих разлога због којих заштита права личности не може да спречи наслеђивање дигиталне имовине. Најпре, технички би било врло тешко изводљиво направити селекцију између садржаја личне природе и оних који то нису. Пружаоци интернет услуга нису овлашћени нити имају капацитета да сортирају податке преминулог корисника према њиховом садржају. Осим тога, било би нелогично да се личност оставиоца штити тако што се приступ личним подацима, уместо наследницима, дозвољава трећем лицу – пружаоцу услуге (Pockrandt 2020, 32–34). Ненаследивост личних података водила би такозваној „инфекцији“ целокупног корисничког налога – ако налог садржи само један лични податак, то би било довољно да се закључи да је налог ненаследив (Pockrandt 2020, 34–35).

Независно од практичних проблема, у систему грађанског права нема никаквих суштинских разлога да се негира наследивост дигиталне имовине која садржи личне податке. Наслеђивање имовине која садржи личне податке није никаква новина. У свету аналогних добара нема спора око тога да наследници стичу сва права на телесним стварима која су припадала оставиоцу, независно од тога да ли те ствари садрже личне информације. Наследници тако наслеђују оставиочеве дневнике, писма, белешке, фотографије и сличне предмете са личном садржином. Исто важи и за телесне ствари на којима се налазе дигитални записи (хард-дискови, CD-ови, USB меморије итд.). Тим решењем се гарантује континуитет у имовинским односима јер би у супротном ствари које садрже личне податке остале без титулара (Pockrandt 2020, 36). Ништа друго не треба да важи за дигиталну имовину. Треба правити јасну разлику између наслеђивања имовине – била она аналогна или дигитална – и постхумне заштите права личности. Лица која су овлашћена да се старају о личности оставиоца могу да реагују ако је његово постхумно право личности повређено – ако наследници, примера ради, неовлашћено користе налог под именом преминулог или ако одбијају да обришу личне податке иако је оставилац то захтевао – али они нису овлашћени на располагање оставиочевом имовином (Pockrandt 2020, 41–42). Наслеђивање и постхумна заштита права личности остају две одвојене сфере грађанског права чак и када се додирују и преплићу. Заштита постхумног права личности поверена је „ближњима“, независно

од тога да ли су они постали наследници онога о чијој се личности старају. Укратко речено, постхумна заштита права личности нема тај значај који би спречио наслеђивање, она служи као коректив за случај да пијетет према преминулом буде повређен (Budzikiewicz 2018, 576), било од наследника, било од трећих лица. У литератури се чак истиче да дигитални подаци заслужују мањи степен заштите јер корисници дигиталних средстава комуникације морају да буду свесни повећаног ризика од приступа неовлашћених лица, а често и свесно чине своје објаве доступним јавности или под заштитом псеудонима деле своја лична и интимна схватања (Pockrandt 2020, 38). У сваком случају, дигитална комуникација не захтева никакву додатну заштиту тајности у односу на комуникацију у аналогном облику.

Законодавство Европске уније у области заштите података о личности такође не спречава наслеђивање дигиталне имовине. Правила Опште уредбе о заштити података о личности, према изричитом слову уводних одредаба, не односе се на личне податке преминулих лица.¹⁶ Одлука о потреби правног уређења обраде података о личности преминулих лица препуштена је државама чланицама. У немачком праву је прихваћено тумачење да се заштита података о личности односи само на појединце који су у животу јер се та заштита заснива на уставним одредбама о заштити права личности, које престаје смрћу титулара (Budzikiewicz 2018, 578–579; 581–582). Смисао заштите података о личности не указује на потребу да се ограничи или искључи могућност наслеђивања имовине која садржи податке о личности. Право заштите података о личности има циљ да заштити појединца од злоупотребе личних података у комерцијалне сврхе и да обезбеди информациону слободу, као израз општег права на слободан развој личности. Ниједан од тих циљева није релевантан у контексту наслеђивања зато што нема ризика од комерцијалне злоупотребе личних података и зато што право на слободан развој личности престаје смрћу (Pockrandt 2020, 65–66). Појединци треба да буду заштићени од неовлашћене обраде података о личности и од приступа трећих лица тим подацима, али та заштита није неопходна када подацима приступају наследници лица на које се ти подаци односе. Наследници се не могу сматрати неовлашћеним трећим лицима. При томе треба имати у виду да свако има разлога да рачуна са својом смртношћу и да треба да има у виду да

¹⁶ Уводна одредба 27, Општа уредба о заштити података о личности, <https://eur-lex.europa.eu/eli/reg/2016/679/oj>, последњи приступ 20. априла 2026.

ће након његове смрти његовим личним подацима приступити његови наследници, тако да приватност може да се заштити брисањем или закључавањем података.

Наследивост имејл налога и налога на друштвеним мрежама може да се негира и са позивом на тајност писама. Независно од сложене расправе о томе да ли се правила о тајности писама односе на пружаоце услуга интернет комуникације, треба поћи од тога да наследници имаоца налога нису неовлашћена трећа лица већ да имају приступ садржају комуникације као његови универзални правни следбеници који су ступили у његову грађанскоправну позицију (Budzikiewicz 2018, 585). Према Закону о поштанским услугама, тајност писама или других средстава општења повређује се откривањем њиховог садржаја неовлашћеном лицу.¹⁷ Иако се тај пропис не примењује на комуникацију путем интернета, из њега се јасно види да је циљ тајности писама да се садржај комуникације заштити од неовлашћених трећих лица. Законом о електронским комуникацијама уређује се питање тајности електронске комуникације само утолико што се предвиђају правила којима се ограничава тајност података када је то у јавном интересу.¹⁸ У сваком случају, треба поћи од тога да наследници нису неовлашћена трећа лица те да имају право да приступе садржају дигиталне комуникације оставиоца, осим када постоје околности које недвосмислено указују на то да је оставилац имао намеру да искључи своје наследнике из приступа одређеној комуникацији. Међутим, чињеница да се одређеном налогу може приступити само уз приступне податке (корисничко име и лозинку) не може се, сама по себи, сматрати изразом намере оставиоца да спречи приступ својим наследницима, тако да ће они имати право да захтевају од пружаоца услуге да им омогући приступ. Право наследника да приступе садржају дигиталне комуникације не постоји само ако је оставилац јасно изразио такву намеру, у онлајн или офлајн форми, или када је јасно да се дигитални налог тиче интимне сфере оставиоца (налози за упознавање, порнографски сајтови).

Имајући у виду све наведене разлоге за и против наследивости дигиталних добара, јасно се намеће закључак да треба поћи од претпоставке да су овлашћења на дигиталним добрима наследива, да прелазе на наследнике у оквиру универзалне наследноправне сукцесије те да су ненаследива само она овлашћења која су недвосмислено везана за

¹⁷ Закон о поштанским услугама, *Службени гласник РС* 19/2025, чл. 16.

¹⁸ Вид. Закон о електронским комуникацијама, *Службени гласник РС* 44/2010, 60/2013 – одлука УС, 62/2014, 95/2018 – др. закон и 35/2023 – др. закон, чл. 126–130а.

личност титулара по својој природи или по јасној и основаној намери уговорника. Према томе, не треба уопште доводити у сумњу наследивост дигиталних добара на нивоу начела већ се само може отворити питање наследивости појединих овлашћења или уговора, зависно од њихове садржине и намере уговорника. Појам заоставштине, као скупа наслеђивању подобних права и обавеза који су припадали оставиоцу у часу смрти, никада није био ограничен на телесне ствари нити је искључивао ствари без тржишне вредности или ствари које садрже податке о личности оставиоца. Наследници су и данас, у домену грађанскоправних односа, настављачи оставиоцеве личности и њима припада целокупна грађанскоправна позиција у којој се оставилац налазио у часу смрти.

4. УГОВОРНО ИСКЉУЧЕЊЕ НАСЛЕДИВОСТИ

У великом броју уговора о дигиталним услугама пружаоци услуга покушавају да ограниче или сасвим искључе прелазак овлашћења преминулог корисника на његове наследнике. То се најчешће чини путем општих услова пословања јер се уговори о дигиталним услугама масовно закључују, без могућности преговарања о садржини уговора. Зато је за питање пуноважности одредаба о ненаследивости важно имати у виду правила која важе за опште услове пословања, која махом постављају строге услове у погледу транспарентности и суштинске правичности општих услова. Осим тога, треба имати у виду да се дигиталне услуге пружају прекогранично, на глобалном нивоу, због чега је понекад тешко одредити меродавно право за процену пуноважности одредаба о ненаследивости. Тај проблем је донекле олакшан правилом да уговорници имају слободу да изаберу меродавно право, али се не сме заборавити да су уговори о дигиталним услугама често потрошачки уговори, што значи да могу да буду значајна и правила потрошачког права.

4.1. Меродавно право

Будући да се седиште највећег броја пружалаца услуга налази у иностранству, пуноважност уговорних одредаба о ненаследивости зависи најпре од права које је меродавно за уговор. Слобода уговарања обухвата и слободу избора меродавног права, тако да су уговорници овлашћени да изаберу право које ће важити за њихов уговорни однос.

На нивоу Европске уније, колизиона правила за материју уговорног права одређена су Уредбом Рим I. Према правилима те уредбе, пуноважност уговорних одредаба процењује се према праву које је изабрано за уговор.¹⁹ Међутим, треба имати у виду да је избор меродавног права ограничен у потрошачким уговорима. Избор меродавног права не може да лиши потрошача заштите која му припада по императивним нормама права државе у којој потрошач има уобичајено боравиште, што значи да ће бити меродавно оно право које је повољније за потрошача: право које су уговорници изабрали или право уобичајеног боравишта потрошача.²⁰

Ограничење избора меродавног права у потрошачким уговорима не важи за уговоре који се не могу квалификовати као потрошачки. Уколико се налог на одређеној интернет платформи користи истовремено у приватне и пословне сврхе, квалификација уговора ће зависити од тога која сврха претеже у појединачном случају; у случају сумње треба поћи од тога да је реч о потрошачком уговору, како би се остварио заштитни циљ норме (Kutscher 2015, 78–79). Уговори о коришћењу интернет платформи за професионално повезивање, као што је Линкдин (*LinkedIn*), не могу да се сматрају потрошачким уговорима, тако да су уговорници потпуно слободни да изаберу меродавно право.

4.2. Одредбе о ненаследивости у општим условима пословања

Одредбе које искључују могућност наслеђивања права из уговора о дигиталним услугама често се налазе у општим условима пружаоца услуга. За разлику од посебних одредаба уговора, општи услови подлежу строжој контроли правичности. Према правилима Закона о облигационим односима, ништаве су одредбе општих услова које су противне циљу закљученог уговора или добрим пословним обичајима.²¹ Осим тога, суд може да одбије примену одредаба општих услова које су неправичне или претерано строге према страни која прихвата опште услове, а као један од примера таквих одредаба наводе се одредбе на основу којих се губе права из уговора.²² Та правила могу да буду од

¹⁹ Уредба бр. 593/2008 о праву меродавном за уговорне обавезе (Рим I) – Уредба Рим I, <https://eur-lex.europa.eu/eli/reg/2008/593/oj/eng>, чл. 10 у вези са чл. 3, последњи приступ 20. априла 2026.

²⁰ Уредба Рим I, чл. 6, ст. 2.

²¹ 300, чл. 143, ст. 1.

²² 300, чл. 143, ст. 2.

пресудног значаја за оцену пуноважности одредаба којима пружаоци услуга на интернету искључују могућност наслеђивања права из уговора и спречавају наследнике да приступе налозима преминулих корисника. Прво, може се рећи да су такве одредбе противне циљу уговора јер је главна обавеза пружаоца услуге, када говоримо о друштвеним мрежама и сличним налозима, да кориснику обезбеди несметан приступ одређеној платформи и подацима корисника који се на њој чувају. Друго, одредбе о ненаследивости могле би да се квалификују као неправичне, иако не долази до непосредног губитка права из уговора, зато што постоји губитак права у једном ширем смислу: она неће прећи на наследнике корисника, тако да корисник губи право *mortis causa* располагања својим уговорним правима. Одредбе о ненаследивости могле би да буду правичне само ако би се у конкретном случају могло доказати да пружалац услуге има оправдан интерес да наслеђивање буде искључено.

У немачком Грађанском законнику предвиђена су правила о ништавости одредаба општих услова која су веома слична правилима српског Закона о облигационим односима. Према норми § 307, ништаве су одредбе општих услова које, противно начелу савесности и поштења, саговорника стављају у неоправдано лошији положај (*unangemessen benachteiligen*). Као пример таквих одредаба наводе се одредбе којима се одступа од основних начела законских норми и одредбе којима се суштинска права, која произлазе из природе уговора, толико ограничавају да је угрожено остварење циља уговора.²³ У литератури се истиче да су одредбе о ненаследивости уговорних права неспорно дозвољене и да се њихова пуноважност не може довести у питање само због одступања од начела универзалне сукцесије, али да треба правити разлику између одредаба којима се потпуно искључује могућност наследника да приступе налогу и садржају који се налази на њему и одредаба којима се наследницима омогућава приступ, али им се забрањује да налог наставе да користе за себе (Budzikiewicz 2018, 589–590). Само се у првом случају може говорити о неправичним одредбама јер нема сумње да је право на приступ налогу и подацима који се на њему налазе главно право односно главна обавеза из уговора о коришћењу налога.

Не само да општи услови морају да буду правични, они морају да буду и транспарентни. Ако страна која прихвата опште услове није имала могућност да се упозна с њима на разуман начин, сматраће се да општи услови уопште нису постали део уговора – да о њима није постигнута

²³ § 307 BGB.

сагласност. Законом о облигационим односима се изричито предвиђа да општи услови обавезују уговорника који их је прихватио само ако су му били познати или морали бити познати у часу закључења уговора.²⁴ Ту одредбу треба тумачити у вези са нормом из истог законског члана која каже да се општи услови морају објавити на уобичајени начин.²⁵ Ако пружалац дигиталне услуге није објавио своје опште услове тако да буду јасни, познати и доступни кориснику услуге, може се тврдити да они уопште нису постали део уговора. Тако је учињено у познатој одлуци немачког Савезног суда када се поставило питање да ли је наследивост права на приступ Фејсбук налогу искључена правилима која су била истакнута на посебној интернет страници за подршку корисницима (*help page*), на које општи услови корисничког уговора уопште нису упућивали. Према мишљењу суда, истицање правила о наследивости на такав начин не може бити довољно да би та правила постала део корисничког уговора.²⁶

Према томе, искључење наследивости у општим условима пословања биће правно ваљано само ако су општи услови јасно предочени кориснику приликом закључења уговора и само ако пружалац услуге предвиди искључење наследивости које одговара смислу уговора и његовим оправданим пословним интересима. Као што смо видели, пружалац услуге може да забрани наследницима да користе налог који гласи на име оставиоца, али не може потпуно да им забрани приступ налогу и право да захтевају податке похрањене на серверима који се користе за пружање одређене дигиталне услуге. Општи услови пословања не могу да се користе као средство којим се заобилазе основана очекивања уговорних страна и угрожава правна позиција стране која се налазила у лошијој преговарачкој позицији. Општи услови такође не могу да се користе са циљем неоправданог одступања од основних начела грађанског права, као што је начело преносивости и наследивости субјективних грађанских права.

²⁴ 300, чл. 142, ст. 3.

²⁵ 300, чл. 142, ст. 2.

²⁶ BGH III ZR 183/17, 12.07.2018, <https://openjur.de/u/2110135.html>, последњи приступ 20. априла 2026.

5. УЛОГА ЈАВНИХ БЕЛЕЖНИКА У НАСЛЕЂИВАЊУ ДИГИТАЛНЕ ИМОВИНЕ

Наслеђивање дигиталне имовине не ствара само теоријске већ и практичне дилеме и потешкоће. За разлику од других облика имовине, дигитална имовина лако може да остане непозната или недоступна наследницима. Прво, поставља се питање како ће наследници сазнати да је оставилац имао одређена овлашћења у дигиталном свету, а затим и питање да ли наследници располажу неопходним приступним подацима. Највећи број дигиталних услуга користи се посредством налога коме се приступа уз помоћ корисничког имена и шифре или уз коришћење неког другог метода аутентификације. Наследници често не могу да пронађу те информације без помоћи оставиоца или пружалаца дигиталних услуга. У глобалном испитивању стручњака из области наслеђивања, које су организовали Међународно друштво стручњака у области наследног права (*The Society of Trust and Estate Practitioners – STEP*) и Универзитет Квин Мери у Лондону (*Queen Mary University London*), четвртина испитаника је поменула проблеме у приступу и преносу дигиталних добара (Michels, Hartung, Millard 2021, 13–14). Као главни проблеми наводе се: техничке препреке у приступу (лозинке и други приступни подаци), нејасна правна правила о припадности овлашћења на дигиталним добрима, недовољно планирање наслеђивања и неспремност пружалаца услуга да омогуће и олакшају пренос дигиталних добара на наследнике (Michels, Hartung, Millard 2021, 15–19). Додатни проблем може да се појави када има више наследника који не могу да се сложе о управљању налогом или дигиталним подацима. За решавање тих проблема потребни су развој правне свести о значају дигиталних добара и образовање корисника дигиталних услуга, али и стручњака у области наслеђивања. У том смислу, изузетно важну улогу имају јавни бележници јер су они овлашћени и дужни да пружају превентивну правну заштиту приликом предузимања правних послова којима се планира наслеђивање, као и приликом оставинске расправе. Јавни бележници могу значајно да допринесу развоју правне свести о значају планирања дигиталне заоставштине и да помогну странкама да адекватно уреде наслеђивање својих дигиталних овлашћења.

Један од главних циљева установе јавног бележништва јесте остварење упозоравајуће функције форме у грађанском праву поучавањем странака о правним последицама правних послова које предузимају (Ђурђевић 2014, 30–32; 79–81). Приликом састављања јавнобележничких записа и солемнизовања приватних исправа о правним пословима, јавни бележници су дужни да упознају странке с правним последицама и правним ризицима посла који предузимају

те да утврде праву намеру странака и њихову способност да предузму правни посао. Јавни бележници нису дужни да саветују странке о економским ефектима правних послова нити смеју да их саветују на начин који доводи у питање њихову непристраност када се предузимају двострани правни послови (Ђурђевић 2014, 87), али јавни бележници нису ограничени на поучавање странака о типичним правним последицама једног правног посла, без улажења у појединости ситуације у којој се странка налази. Напротив, јавни бележници треба да испитају намеру странака и да утврде циљеве које странке желе да остваре. У том смислу, када је завештање у питању, јавни бележници су овлашћени да завештаоцима укажу на значај прецизног навођења права која се налазе у заоставштини (укључујући и дигитална добра) и на могућност да се наслеђивање дигиталне имовине посебно регулише. Чињеница да се грађанско право тек ухватило у коштац с проблемима дигиталне имовине не спречава јавне бележнике да завештаоце поуче о значају јасног изражавања завештајне воље и у погледу те имовине. Законодавац је изричито прописао дужност јавног бележника да завештаоца упозори на правила којима се уређује нужно наслеђивање,²⁷ али тиме није ограничио његову дужност јер је смисао законске одредбе да се нагласи дужност обавештавања о најзначајнијем ограничењу слободе завештања, а не да се јавни бележници ослободе дужности поучавања о другим правним последицама сачињавања завештања.

Осим дужности обавештавања која долази до изражаја када се планира наслеђивање, јавни бележници играју важну улогу у оставинском поступку када се расправља заоставштина. Са циљем растерећења судова и остварења превентивне правне заштите, законодавац је предвидео изворну надлежност јавних бележника за спровођење одређених радњи у оставинском поступку те могућност поверавања самог оставинског поступка јавном бележнику (Ђурђевић 2022, 282–285). Јавни бележници су изворно надлежни за сачињавање смртовнице²⁸ и за попис и процену заоставштине.²⁹ У оба случаја јавни бележници су дужни да испитају постојање и састав заоставштине. Имајући у виду све већи значај дигиталне имовине, јавни бележници треба да истраже и да ли је оставилац имао значајна дигитална добра. Законодавац је предвидео да је предмет пописа најпре целокупна имовина која је била у поседу

²⁷ Закон о ванпарничном поступку – ЗВП, *Службени гласник РС* 25/82 и 48/88 и *Службени гласник РС* 46/95 – др. закон, 18/2005 – др. закон, 85/2012, 45/2013 – др. закон, 55/2014, 6/2015, 106/2015 – др. закон и 14/2022, чл. 183, ст. 5.

²⁸ ЗВП, чл. 92, ст. 2.

²⁹ ЗВП, чл. 96.

умрлог у време смрти, затим имовина која је припадала умрлом, а која се налази код другог лица, те да се бележе потраживања и дугови оставиоца.³⁰ Иако је усмерена на телесну имовину која може да буде предмет државине, ова одредба не спречава пописивање дигиталне имовине јер се дигитална имовина може сматрати потраживањем (када се заснива на уговору) или имовином која је припадала оставиоцу, а налази се код другог (нпр. подаци на туђем серверу).

Први корак у којем јавни бележници могу да помогну у наслеђивању дигиталне имовине тиче се планирања наслеђивања. Иако правни режим дигиталних добара још увек није јасно одређен у већини случајева, имаоци дигиталних добара могу значајно да олакшају наследноправна питања користећи се традиционалним установама планирања наслеђивања, као што је завештање. Јасно изражена намера оставиоца може да има одлучујућу важност у случајевима у којима се пружаоци дигиталних услуга противе наслеђивању дигиталних добара или података позивајући се на приватност или претпостављену намеру оставиоца. Када се завештање саставља у јавнобележничкој форми, јавни бележник би требало, у оквиру своје дужности поучавања странака, да упозори завештаоца да његова заоставштина обухвата и дигитална добра и да је пожељно да се њихова судбина такође уреди у завештању. Јавни бележник би завештаоцу такође могао да укаже на важност упознавања потенцијалних наследника с постојањем дигиталних добара и на важност чувања приступних података на начин који наследницима омогућава да добију те податке у случају смрти завештаоца. Јавни бележник би могао да помогне завештаоцу и тако што би указао на могућност да се предвиде посебна правила за дигиталну имовину, тако што би се том имовином располагало у форми легата и тако што би завешталац поставио извршиоца тестаментa који би се старао о испуњењу тог легата.

Јавни бележници су независни правни стручњаци који уживају јавно поверење, који су, између осталог, овлашћени да врше депозитне послове. Имаоци дигиталних добара могу својим наследницима да обезбеде приступ дигиталним добрима тако што ће приступне податке предати јавном бележнику на чување. Нема сумње да приступни подаци могу да се предају јавном бележнику у папирној форми, у отвореном или затвореном омоту, али ако се прихвати шире тумачење законских правила о предмету депозита, могу да се предају и на неком телесном носачу дигиталних записа, као што је хард-диск, меморијска картица или

³⁰ ЗВП, чл. 97.

USB меморија.³¹ Јавнобележнички депозит је погодан за чување приступних података јер гарантује висок степен сигурности, тајност приступних података и предају тих података овлашћеном лицу. Депонент може да изврши депоновање у корист својих потенцијалних наследника, при чему издавање предмета депозита не мора да буде условљено постојањем оставинског решења којим се утврђује идентитет наследника. Депонент може једноставно да изврши депозит у корист својих потенцијалних наследника, наводећи их именом и презименом, независно од њиховог наследничког својства, како би им омогућио да приступе дигиталним добрима већ током трајања оставинског поступка. Наследницима је веома важно да што пре приступе дигиталној имовини како би могли да донесу одлуке о прихватању наслеђа и како би могли да управљају дигиталном заоставштином. Значај депоновања приступних података био би у великој мери обесмишљен када би наследници могли да им приступе тек на основу правноснажног оставинског решења којим су оглашени за наследнике. Да би наследници могли да сазнају за депоновање приступних података, информацију о депоновању треба укључити у завештање или на други сигуран начин обавестити наследнике о депоновању приступних података.

Депоновање приступних података неће бити од велике користи ако је неопходно да се приступни подаци периодично мењају и ако услови уговора о дигиталној услузи искључују могућност њиховог дељења. У првом случају, депоновање је практично тешко изводљиво, док у другом случају може да се сматра повредом уговора о дигиталној услузи због које пружалац услуге може да искључи могућност приступа оставиоачевом налогу. Депоновање приступних података има највише смисла када су у питању дигиталне валуте и токени који се заснивају на технологији DLT јер се њима може приступити непосредно помоћу приступних података уколико управљање том дигиталном имовином није препуштено другоме.³² На крају треба нагласити да се приступни подаци никако не могу непосредно навести у завештању јер се садржина завештања објављује свим заинтересованим лицима. Приступни подаци треба да остану познати само оним лицима којима је оставилац желео да омогући приступ.

³¹ Вид. Закон о јавном бележничтву, *Службени гласник РС* 31/2011, 85/2012, 19/2013, 55/2014 – др. закон, 93/2014 – др. закон, 121/2014, 6/2015, 106/2015 и 94/2024, чл. 165.

³² Иако учешће посредника није неопходно за дигиталну имовину која се заснива на технологији DLT, законом је предвиђена могућност поверавања те имовине лицима која се професионално баве чувањем и управљањем таквом имовином. Вид. ЗДИ чл. 3, ст. 1, тач. 4.

Потенцијална улога јавних бележника као депозитара дигиталних података већ је препозната у холандском праву, па је холандско удружење јавних бележника предложило оснивање дигиталног сефа за чување података (Berlee 2017). О таквом решењу може да се размишља и у нашем правном систему. Постојање једног централног дигиталног сефа, којим би управљала Јавнобележничка комора Србије, могло би да обезбеди већу правну сигурност у наслеђивању дигиталне имовине, под условом да се предузму одговарајуће техничке мере заштите од неовлашћеног приступа похрањеним подацима. Сличне услуге већ су доступне на приватном тржишту, али њима недостају јавно поверење и законске гаранције које су иманентне јавнобележничкој професији.

Јавни бележници играју важну улогу у наслеђивању дигиталне имовине и у поступку расправљања заоставштине. Они су овлашћени да прикупе све информације које су значајне за доношење оставинског решења, да врше попис и процену заоставштине те да спроводе оставинске поступке уместо оставинских судова као њихови повереници. Вршећи те дужности, јавни бележници се налазе у позицији да развију праксу и правила о наслеђивању дигиталне имовине. Истраживање састава заоставштине не треба да остане ограничено на традиционалне облике имовине. Јавни бележници су дужни да узму у обзир сва значајна дигитална добра оставиоца, а најпре налоге електронске поште, налоге на друштвеним мрежама, налоге на интернет порталима за плаћања, дигиталне валуте и токене, регистроване називе интернет домена итд. Нема никаквих законских препрека да се сва та имовина узме у обзир у оставинском поступку. Закон о наслеђивању, наиме, познаје веома широку дефиницију заоставштине – заоставштину чине „сва наслеђивању подобна права која су оставиоцу припадала у тренутку смрти“.³³ Према томе, сва грађанскоправна овлашћења која нису везана за личност титулара чине заоставштину. Из перспективе наследног права, проблем дигиталних добара није у њиховој бестелесној природи већ у неизвесности у погледу правних овлашћења која постоје на њима. Главно питање је да ли је оставилац уопште имао право на неко дигитално добро које би могло да пређе на његове наследнике. Међутим, за највећи број дигиталних добара која се јављају у пракси више не постоји сумња да на њима постоје правом заштићена овлашћења. Да ли су та овлашћења заснована на уговору или је реч о *sui generis* правима власти није од пресудног значаја за наследноправну сукцесију.

³³ ЗОН, чл. 1, ст. 2.

Јавни бележници нису дужни да истражују уговорна искључења наследивости када су у питању налози на разним интернет платформама. За потребе оставинског поступка, као ванпарничног поступка који служи превентивној правној заштити, довољно је да се наведу налози који су припадали оставиоцу у часу смрти и да се констатује да је право на коришћење тих налога прешло на наследнике, у складу с одредбама уговора. Решење о наслеђивању мора да садржи податке о оставиоцу, податке о наследницима, податке о непокретностима и податке о покретним стварима с позивом на попис заоставштине.³⁴ Смисао оставинског решења јесте да наследницима омогући да се легитимишу као правни следбеници оставиоца и да се тако оствари превентивна правна заштита. Оставинско решење није коначна судска одлука о саставу заоставштине јер се спорови о саставу заоставштине решавају у парничном поступку. Према томе, довољно је да се у оставинском решењу наведу налози на интернет платформама који су припадали оставиоцу у часу смрти: наследници ће моћи да се легитимишу као правни следбеници корисника налога, а евентуални спорови око наследивости овлашћења из уговора о коришћењу налога решаваће се у парничном поступку.

Када спроводи поступак као повереник оставинског суда, јавни бележник је овлашћен да трећем лицу наложи предају података од значаја за оставински поступак.³⁵ Према правилима процесних закона, суд односно јавни бележник може да нареди предају исправе (података) када треће лице има законску обавезу да преда или поднесе исправу. Проблем је, међутим, у томе што пружаоци дигиталних услуга немају законску обавезу да податке предају наследницима корисника услуга. Правила о заштити података о личности, која, између осталог, предвиђају право на приступ личним подацима, односе се само на лице чији се лични подаци обрађују, а не и на његове наследнике. Према томе, ако је за расправљање заоставштине неопходан приступ неком оставиоцевом налогу (нпр. налогу електронске поште или налогу на којем се налазе средства за електронско плаћање), захтев да се омогући приступ налогу могу да упуте само наследници, а не и јавни бележник као носилац јавних овлашћења.

Када врше попис и процену заоставштине, јавни бележници се сусрећу са изазовом процене вредности дигиталне имовине. Правилно одређивање вредности дигиталних добара може да буде веома важно због заштите интереса нужних наследника и оставиоцевих поверилаца. У српском наследном праву, вредност нужног дела одређује се на

³⁴ ЗВП, чл. 122.

³⁵ ЗПП, чл. 242, на основу ЗВП, чл. 30, ст. 2.

основу такозване обрачунске вредности заоставштине – чисте вредности заоставштине којој се додаје вредност поклона које је оставилац учинио у последњој години живота и вредност поклона које је било када учинио лицима из круга својих законских наследника.³⁶ Осим тога, одговорност наследника за оставиочеве дугове ограничена је вредношћу имовине коју су наследили.³⁷ Одговорност наследника ограничена је *ipso iure* на вредност коју је наслеђена имовина имала у часу оставиочеве смрти – наследници не могу да ограниче своју одговорност на права која припадају заоставштини, а промене у вредности наслеђене имовине не узимају се у обзир. По том строгом правилу, наследници сnose ризик пада вредности наслеђене имовине до којег може да дође након смрти оставиоца (Ђурђевић 2016, 178–180). С друге стране, повериоци не могу да искористе накнадно повећање вредности наслеђене имовине. Они би могли да имају користи од накнадног повећања вредности наслеђене имовине само ако су поднели успешан захтев за одвајање заоставштине од имовине наследника (*separatio bonorum*).³⁸ Имајући у виду веома велике и брзе осцилације у вредности криптоимовине, та правила могу да створе значајне проблеме и да доведу до неправичних исхода. У сваком случају, положај нужних наследника и оставиочевих поверилаца непосредно је везан за вредност заоставштине и они сnose ризик немогућности утврђивања новчане вредности дигиталних добара. Према томе, јавни бележници треба да буду свесни великог значаја процене вредности заоставштине и да захтевају помоћ вештака кад год сматрају да је то неопходно.³⁹ Одређивање вредности дигиталне имовине не ствара велике тешкоће ако је реч о криптовалутама или сличној имовини која има тржишну цену – у том случају, јавни бележник треба само да израчуна вредност криптоимовине на одређени дан – међутим, када су друга овлашћења у питању, као што је назив интернет домена или налог на одређеној интернет платформи, јавни бележник ће морати да захтева стручну процену.

Како би могли да успешно обаве своју дужност у оставинском поступку, јавни бележници морају да добију одговарајући приступ дигиталним подацима оставиоца. Српско право још увек не познаје посебна правила о приступу дигиталним подацима преминулих лица, али би таква правила могла да олакшају техничке проблеме с којима

³⁶ ЗОН, чл. 48.

³⁷ ЗОН, чл. 222 и 224.

³⁸ ЗОН, чл. 225–227.

³⁹ Закон о ванпарничном поступку, у чл. 99, ст. 1, предвиђа могућност учешћа вештака у поступку пописа и процене заоставштине.

се јавни бележници суочавају и да обезбеде већу правну сигурност у наслеђивању дигиталне имовине. Право на приступ дигиталним подацима оставиоца треба да буде уређено за потребе спровођења оставинског поступка, одвојено од правила којима се уређује наследноправна сукцесија у овлашћења на дигиталним добрима. Примера ради, у праву Сједињених Америчких Држава приступ дигиталним добрима оставиоца уређен је Једнообразним законом о праву фидуцијара на приступ дигиталним добрима (*Revised Uniform Fiduciary Access to Digital Assets Act* – RUFADAA) који је усвојен у скоро свим савезним државама (осим Луизијане). Тим законом су предвиђена врло детаљна и флексибилна правила којима се успоставља равнотежа између интереса оставиоца, интереса наследника и интереса пружалаца дигиталних услуга.⁴⁰ Прво, тим законом се прописује да се дигиталним добрима може приступити само на основу сагласности оставиоца која се утврђује на два начина између којих је прописана јасна хијерархија: предност се даје онлајн механизмима за одређивање лица која су овлашћена да приступе дигиталним добрима, а затим се води рачуна о вољи оставиоца израженој у завештању или другој писаној исправи.⁴¹ Ако оставилац није дао никакву изјаву о праву наследника да приступе његовим дигиталним подацима, важиће правила општих услова уговора на основу којих се пружа одређена дигитална услуга.⁴² Тим законом се такође детаљно уређује начин на који пружалац услуге може да омогући приступ дигиталним подацима и даје му се право да наплати разумну административну накнаду за додатне трошкове који су с тим повезани.⁴³ Пружалац услуге има право да изабере да ли ће наследницима омогућити приступ целокупном налогу или само одређеним подацима који су им неопходни и да ли ће омогућити онлајн приступ или приступ подацима у облику папирне копије. У закону се такође наглашава да пружалац услуге није дужан да сортира податке оставиоца како би наследницима омогућио приступ само оним подацима који су им неопходни ако би сортирање података било превелико оптерећење за њега. У таквом случају, пружалац услуге може да захтева од суда да одреди да се приступ

⁴⁰ За пружаоца услуге односно лице које „држи“ дигитална добра користи се израз *custodian*, а за лице које управља заоставштином користи се израз *fiduciary*. У америчком праву, као и другим системима *common law*, наследници не стичу заоставштину непосредно од оставиоца већ она прво прелази на оставиоцевог личног представника (*personal representative, trustee*) који је дужан да управља заоставштином, исплати дугове оставиоца и подели остатак имовине између наследника.

⁴¹ Section 4 RUFADAA.

⁴² Section 5 RUFADAA.

⁴³ Section 6 RUFADAA.

омогући свим подацима, подацима из одређеног временског периода, да се приступ уопште не дозволи или да се дозволи приступ свим подацима у поступку пред судом. Важно је напоменути да је изричито прописано да пружалац услуге није дужан да наследницима омогући приступ подацима које је корисник избрисао, чак и ако је технички могуће повратити избрисане податке. Брисање података се сматра јасним изразом намере да се они не учине доступним наследницима.

Осим тих правила, америчким Једнообразним законом се посебно уређује питање приступа електронској комуникацији оставиоца. Садржини електронске комуникације може да се приступи само на основу сагласности оставиоца која је изражена на већ објашњене начине или на основу судске одлуке када је приступ садржини комуникације неопходан за управљање заоставштином.⁴⁴ Законом је, међутим, предвиђена и могућност да се наследницима омогући приступ „каталогу електронске комуникације“, што подразумева метаподатке о комуникацији (време комуникације, адресате итд.), како би могли да се упознају с чињеницама које су важне за управљање заоставштином (нпр. да је оставилац имао рачун у одређеној банци). За приступ тим подацима довољно је да оставилац није изричито забранио приступ, али пружалац услуге може да захтева и судску одлуку да је приступ тим подацима неопходан за расправљање заоставштине.⁴⁵

Наведена правила изражавају успешно постигнуту равнотежу између интереса оставиоца и његовог права на приватност, интереса пружалаца услуга да не буду оптерећени захтевима наследника или изложени одговорности за неовлашћено откривање података и интереса самих наследника односно лица које води поступак за расправљање заоставштине да сазна све чињенице које су релевантне за наслеђивање. Посебно је важно да овај закон олакшава приступ „каталогу електронске комуникације“ јер се тиме у великој мери решава проблем непознатих дигиталних добара: у највећем броју случајева, наследници ће већ на основу метаподатака моћи да изведу релевантне закључке о саставу заоставштине и да сазнају чињенице на основу којих ће доћи до поузданих информација о дигиталним добрима. Друго важно решење овог закона је флексибилност у начину на који се наследницима омогућава да приступе дигиталним добрима. Пружаоцима дигиталних услуга остављена је велика слобода да наследницима доставе податке на начин који највише одговара њиховим потребама и организацији пословања, а изричито је уређено и њихово право на административну

⁴⁴ Section 7 RUFADAA.

⁴⁵ Section 8 RUFADAA.

накнаду за додатне трошкове који су повезани са захтевом наследника. Правила Једнообразног закона у великој мери одузимају пружаоцима услуга аргументе које би могли да користе како би се ослободили обавезе пружања података наследницима, а истовремено уважавају нове облике планирања наслеђивања који су се јавили у дигиталном свету и који су специфични за дигиталну имовину.

Оваква законска правила не задиру у материјална правила наслеђивања нити решавају питање правних овлашћења на дигиталним добрима, али имају велику практичну важност у поступцима за расправљање заоставштине. Њихов примарни задатак је да уреди техничка питања о условима и начину приступа дигиталним добрима и електронској комуникацији оставиоца. Имајући то у виду, јасно је да ова правила нису специфична за америчко право или системе *common law* уопште већ се могу преузети и у континенталне правне системе. Имајући у виду значај дигиталних добара и тешкоће с којима се наследници суочавају када истражују састав дигиталне заоставштине, правила америчког Једнообразног закона могу да се препоруче као адекватна и у другим правним системима. Наравно, независно од конкретних решења, јасно је да постоји потреба да се питање приступа дигиталној имовини посебно уреди, независно од материјалноправних овлашћења и од система наследноправне сукцесије.

6. ЗНАЧАЈ ЗАВЕШТАЊА ЗА РАСПОЛАГАЊЕ ДИГИТАЛНОМ ИМОВИНОМ

Слобода завештања омогућава свакоме да детаљно уреди судбину своје дигиталне имовине за случај смрти. Завешталац је слободан не само да одреди своје наследнике него и да остави испоруке (легате) индивидуално одређених права. На тај начин, завешталац може да предвиди посебан правни режим за дигитална добра и да ограничи приступ својим дигиталним подацима. У систему обавезне универзалне сукцесије, завешталац не може да спречи да његова дигитална заоставштина пређе на наследнике, али може да ограничи њихов приступ и њихова овлашћења у погледу те заоставштине. Завешталац може своја дигитална добра да остави одређеном лицу у виду испоруке и да одреди извршиоца завештања који ће се старати о испуњењу те испоруке. У том случају, наследници нису овлашћени да управљају и располажу правима из заоставштине док извршилац завештања не испуни испоруку, а тајност дигиталних података може се обезбедити постављањем приступне шифре која је доступна само испорукопримцу (Rockrandt 2020, 43–44). Када су у питању дигитални подаци складиштени на телесним

носачима записа у власништву завештаоца или на његовим серверима, нема препрека оваквом располагању дигиталном имовином. Проблема не треба очекивати ни у погледу овлашћења на дигиталним валутама и токенима којима завешталац може непосредно да располаже помоћу приступних података. Међутим, када је реч о овлашћењима која се заснивају на уговорима о интернет услугама, поставиће се питање наследивости тих овлашћења. У великом броју случајева, преносивост и наследивост права је искључена одредбама уговора, тако да ће пружаоци интернет услуга моћи просто да искључе могућност приступа, под условом да је искључење наследивости пуноважно.

Иако се у савременом српском праву ретко среће у пракси, извршилац завештања може да има врло значајна овлашћења у погледу заоставштине и може да олакша и осигура остварење завештаоачеве последње воље. Његова улога је нарочито важна када се заоставштина састоји од овлашћења која захтевају стручно управљање као што су удели у привредним друштвима или права на дигиталним добрима. Права и обавезе извршиоца завештања одређују се најпре вољом завештаоца, али је Законом о наслеђивању предвиђено и диспозитивно правило које прописује врло широка овлашћења извршиоца завештања: у његову дужност спадају чување заоставштине, управљање заоставштином, исплата оставиоачевих дугова и легата и уопште старање о остварењу завештаоачеве последње воље.⁴⁶ Докле год траје дужност извршиоца завештања, право наследника да управљају и располажу заоставштином је ограничено (Ђурђевић 2022, 288–289). Заоставштина припада њима, али извршилац има предност у управљању и располагању заоставштином у складу са одредбама завештања. Извршилац завештања може да се постави само за одређени део заоставштине или за старање о одређеном легату (Ђурђевић 2022, 289), тако да његова улога може да се ограничи на решавање проблема који се јављају у вези са дигиталним добрима. У том смислу, у холандском праву се већ говори о потреби да се у завештања укључи одредба о извршиоцу завештања за оставиоачеве налоге на друштвеним мрежама (Berlee 2017). Таквим решењем се значајно олакшава управљање дигиталном заоставштином и спречавају се спорови између наследника.

Када се дигитална добра оставе у виду легата неке од законских или тестаментарних наследника, завешталац има право да одреди да ли ће се та дигитална добра урачунавати у наследни део (такозвана установа колације – *collatio bonorum*). То питање може да буде веома значајно због нестабилне вредности неких дигиталних добара, као што

⁴⁶ ЗОН, чл. 173, ст. 1.

су криптовалуте, и због тешкоћа у одређивању вредности дигиталних овлашћења. Према диспозитивним правилима Закона о наслеђивању, законским наследницима се поклони и легати урачунавају у наследни део.⁴⁷ Законом није предвиђено правило за урачунавање у наследни део тестаментарних наследника, што значи да ће се поклони и легати урачунавати само ако завешталац тако одреди (Ђурђевић 2022, 346). Завешталац може да заштити своје наследнике од ризика процене вредности дигиталне имовине тако што ће искључити примену правила о колацији. Наследници ће онда бити сигурни у расподелу остале имовине јер вредновање дигиталне имовине неће утицати на деобу заоставштине. Проблем процене вредности, међутим, остаје ако се постави питање да ли је нужни део неког наследника повређен те у случају да се постави питање висине одговорности наследника за оставиочеве дугове. У оба случаја биће неопходно да се утврди вредност заоставштине, укључујући и дигиталну имовину. Немогућност утврђивања вредности те имовине погађа интересе нужних наследника односно оставиочевих поверилаца.

Када се дигиталном имовином располаже путем завештања, пожељно је да дигитална овлашћења буду јасно и прецизно наведена, али треба имати у виду да завештање није погодно за чување приступних података због њихове тајности и потребе да се периодично мењају, тако да се приступни подаци морају чувати изван завештања (Juhász 2024, 560–561). Приступни подаци могу да се чувају у одвојеној исправи или у виду дигиталног записа на неком телесном носачу записа или на некој интернет платформи за чување података. Завешталац може да упуту на исправу у којој се чувају приступни подаци у тексту завештања, при чему та исправа неће имати правно дејство завештања ако не испуњава тестаментарну форму (Ђурђевић 2022, 151), тако да неће постојати обавеза да се њена садржина прогласи у оставинском поступку.

7. ЗАКЉУЧАК

Наслеђивање, као универзална сукцесија у права и обавезе оставиоца, обухвата сва наслеђивању подобна права која су припадала оставиоцу у часу смрти, независно од врсте и облика правног овлашћења. Из заоставштине се изузимају само она права која су по својој суштини везана за титулара и права која су одредбама закона или уговора искључена из наследноправне сукцесије. Имајући то у виду, треба поћи

⁴⁷ ЗОН, чл. 66–68.

од претпоставке да су сва права на дигиталним добрима наследива. Незвесност наслеђивања дигиталне имовине не произлази из правила о наслеђивању – јер су она постављена веома широко и либерално – већ из недовољне правне уређености права на дигиталним добрима. Краће речено, није спорно да ли права на дигиталним добрима могу да се наследе већ да ли уопште постоје права на дигиталним добрима. То је нарочито упитно код дигиталних добара која не могу да се квалификују ни као ствари ни као потраживања, као што су криптодобра заснована на технологији DLT. Ипак, у савременом праву постоји јасна тенденција да се грађанскоправна овлашћења признају и на таквим добрима, те не треба доводити у питање могућност да се та овлашћења наслеђују.

Посебан проблем у контексту наслеђивања дигиталних добара стварају уговорне одредбе којима се искључује могућност наслеђивања права и обавеза из уговора о пружању дигиталних услуга. Такве одредбе се веома често срећу у данашње време јер одговарају пословним интересима пружалаца дигиталних услуга. Међутим, може се поставити питање правичности и пуноважности таквих одредаба. Правна теорија стоји на становишту да је ненаследивост уговорних права изузетак који треба уско тумачити и да разлози заштите приватности, личних података и тајности кореспонденције не могу да спрече наследноправну сукцесију. Штавише, одредбе општих услова којима се унапред искључује могућност наслеђивања права на коришћење дигиталних услуга могу да се квалификују као неправичне одредбе којима се не признаје правно дејство. То ће нарочито бити случај када се наследницима не дозвољава чак ни да приступе подацима оставиоца нити да их преузму. Потпуно искључење права наследника да приступе оставиочевим подацима може да се оправда само изричитом или претпостављеном намером оставиоца.

Јавни бележници, као непристрасни правни стручњаци и саветници странака, могу значајно да допринесу развоју правила о наслеђивању дигиталне имовине и правној сигурности у појединачним случајевима. Пре свега, јавни бележници имају дужност да помогну странкама у планирању наслеђивања, што обухвата и дужност да им укажу на значај дигиталних добара и потребу да се судбина дигиталних добара јасно уреди путем завештања или уговора. Јавни бележници треба да испитају странке о њиховој дигиталној имовини и да им предоче начине на које могу да располажу том имовином. Та дужност произлази из начела поучавања странака и позиције јавних бележника као непристрасних правних стручњака. Осим тога, јавни бележници су дужни да узму у обзир дигиталну имовину и када спроводе оставински поступак и поједине радње у оставинском поступку, а посебно када

сачињавају попис и процену заоставштине. Права на дигиталним добрима не треба оставити изван пописа јер она припадају заоставштини и могу да имају значајну новчану вредност, што непосредно утиче на интересе наследника, нужних наследника и оставиочевих поверилаца.

На крају, треба нагласити један од главних начелних закључака овог истраживања: нови облици имовинских вредности не захтевају темељну реформу правила наследног права. Наслеђивање дигиталне имовине је већ уређено широко постављеним и добро познатим правилима наслеђивања и сви проблеми сукцесије у дигитална овлашћења могу да се реше правилним тумачењем и пажљивом применом тих правила. Тај задатак лежи на српским судовима, јавним бележницима и правним теоретичарима који ће све чешће морати да се посвете питању грађанскоправних овлашћења на дигиталним добрима. Међутим, нема потребе за законодавном интервенцијом јер би покушај прописивања посебних правила за наслеђивање дигиталне имовине могао да угрози јединство правила којима се уређује наслеђивање и да неоправдано ограничи правно признање и правну заштиту нових облика имовине. С друге стране, законодавна интервенција не би могла да отклони техничке проблеме који произлазе из чињенице да нека добра постоје само као скуп дигиталних података. Према томе, наслеђивању дигиталних добара треба приступити на основу опробаних правила наследног права која, с разлогом, не предвиђају посебна правила за појединачне врсте грађанскоправних овлашћења већ настоје да мрежу наследноправне сукцесије баце што шире, како би били заштићени оправдани интереси наследника и оставиочевих поверилаца.

ЛИТЕРАТУРА

- [1] Banta, Natalie M. 2017. Property Interests in Digital Assets: The Rise of Digital Feudalism. *Cardozo Law Review* 38: 1099–1157.
- [2] Berlee, Anna. 6/2017. Digital Inheritance in the Netherlands. *Journal of European Consumer and Market Law*: 256–260, https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=3082802, последњи приступ 20. априла 2026.
- [3] Birnhack, Michael, Tal Morse. 2022. Digital Remains: Property or Privacy? *International Journal of Law & Information Technology* 30: 280–301.
- [4] Budzikiewicz, Christine. 2018. Digitaler Nachlass. *Archiv für die civilistische Praxis* 218: 558–593.

- [5] Juhász, Ágnes. 4/2024. Inheriting Digital Assets – A Glimpse Into the Future. *Juridical Tribune – Review of Comparative and International Law* 14: 547–563.
- [6] Karanikić Mirić, Marija. 2024. *Obligaciono pravo*. Beograd: Službeni glasnik.
- [7] Klasiček, Dubravka. 2023. Inheritance Law in the Twenty-First Century: New Circumstances and Challenges. 235–251. *Modernising European Legal Education (MELE)*, eds. Oskar J. Gstrein et al. Springer.
- [8] Kutscher, Antonia. 2015. *Der digitale Nachlass*. Göttingen: V&R uni-press.
- [9] Lehmann, Matthias. 1/2019. Who Owns Bitcoin? Private Law Facing the Blockchain. *Minnesota Journal of Law, Science and Technology* 21: 93–136.
- [10] Michels, Johan David, Sharon Hartung, Christopher Millard. 2021. *Digital Assets: A Call to Action*. London: STEP – Queen Mary University London.
- [11] Michels, Johan David, Christopher Millard. 2/2022. The New Things: Property Rights in Digital Files? *Cambridge Law Journal* 81: 323–355.
- [12] Pockrandt, Carolin. 2020. *Digitaler Nachlass*. Baden-Baden: Nomos.
- [13] UK Jurisdiction Taskforce. 2019. *Legal Statement on Cryptoassets and Smart Contracts*. The LawTech Delivery Panel.
- [14] van Erp, Sjef. 6/2017. Ownership of Data and the Numerus Clausus of Legal Objects. *Maastricht European Private Law Institute Working Paper*: 1–23.
- [15] Vodinelić, Vladimir V. 2012. *Građansko pravo: Uvod u građansko pravo i Opšti deo građanskog prava*. Beograd: Pravni fakultet Univerziteta Union u Beogradu – Službeni glasnik.
- [16] Видић, Јелена Ђ., Милица С. Ковачевић. 2/2022. Дигитално наслеђе. *Зборник радова Правног факултета у Новом Саду*: 425–439.
- [17] Ђурђевић, Дејан. 2014. *Јавнобележничка делатност*. Београд: Досије студио.
- [18] Ђурђевић, Дејан. 2016. Заштита наследника од последица стицања презадужене заоставштине. 171–187. *Перспективе имплементације европских стандарда у правни систем Србије* Књига 6, ур. Стеван Лилић. Београд: Правни факултет Универзитета у Београду.

- [19] Ђурђевић, Дејан. 2022. *Институције наследног права*. Београд: Правни факултет Универзитета у Београду.

Dejan B. ĐURĐEVIĆ, PhD

Professor, University of Belgrade Faculty of Law, Serbia

Miloš VUKOTIĆ, PhD

Associate Professor, University of Belgrade Faculty of Law, Serbia

SUCCESSION TO DIGITAL PROPERTY AND THE ROLE OF NOTARIES PUBLIC IN DIGITAL ASSET PROBATE

Summary

This article contains an analysis of theoretical and practical challenges of inheriting property in digital form. The authors define the notion and typology of digital property and discuss the capacity of digital rights to be objects of succession. The authors conclude that, in most cases, there are no justified reasons for non-heritability of digital assets, pointing out that heritability of subjective rights is one of the fundamental principles of civil law and that exceptions to this principle need to be justified with convincing reasons. Special attention is devoted to the question of invalidity of terms in contracts for digital services which unjustly prohibit succession to contractual rights and duties. The authors also analyse the role of notaries public in succession to digital property and emphasize the great potential of the service of notaries public to improve the practice of planning and inheriting digital assets. The authors conclude that existing rules of succession law are adequate for succession to digital rights and that there is no need for a reform of succession law or for special legislation for succession to digital property.

Key words: *Digital property. – Succession. – Notary public. – Succession law. – Cryptocurrency.*

Article history:

Received: 20. 4. 2026.

Accepted: 27. 5. 2026.